

Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών

Τόμ. 14 (2004)

Η βυζαντινή Μικρά Ασία (6ος-12ος αι.), Byzantine Asia Minor (6th-12th cent.), Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών

Martin Hinterberger

doi: [10.12681/deltiokms.298](https://doi.org/10.12681/deltiokms.298)

Copyright © 2015, Martin Hinterberger

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Hinterberger, M. (2004). Η βυζαντινή Μικρά Ασία (6ος-12ος αι.), Byzantine Asia Minor (6th-12th cent.), Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών. *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών*, 14, 369–375. <https://doi.org/10.12681/deltiokms.298>

BIBΛIOΚΡΙΣΙΕΣ

Η Βυζαντινή Μικρά Ἀσία (6ος-12ος αί.), Byzantine Asia Minor (6th- 12th cent.), Ἐθνικὸ Ἴδρυμα Ἑρευνῶν. Ἰνστιτούτο Βυζαντινῶν Ἑρευνῶν. Διεθνῆ Συμπόσια 6. Κέντρο γιὰ τὴ μελέτη τοῦ Ἑλληνισμοῦ («Σπύρος Βασίλειος Βρυώνης»), Ἀρχαῖος, Μεσαιωνικός, Νέος Ἑλληνισμός, τόμ. 27. Ἐπιμέλεια ἐκδόσης: Στέλιος Λαμπάκης, Ἀθήνα 1998, 448 σελ.

Στὸν παρόντα τόμο συγκεντρώνονται οἱ γραπτὲς μορφὲς τῶν ἀνακοινώσεων ὁμότιτλου διεθνoῦς συμποσίου ποὺ διεξήχθη στὴν Ἀθήνα (8-11 Μαΐου 1997). Οἱ συμμετέχοντες πραγματεύθηκαν ποικίλα θέματα τῆς μεσαιωνικῆς ἱστορίας τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ἰδιαίτερα τὴν πολιτικὴ, κοινωνικὴ, διοικητικὴ καὶ οἰκονομικὴ πλευρὰ τῆς καθὼς καὶ τὴν ἱστορικὴ γεωγραφία τῆς περιοχῆς. Δημοσιεύονται ἐδῶ 26 ἄρθρα διαφορετικῆς ἔκτασης σὲ 4 γλωσσες. Λείπουν οἱ ἀνακοινώσεις ἄλλων 8 ἔρευνητῶν, τὰ ὀνόματα τῶν ὁποίων ἐμφανίζονται στὸ πρόγραμμα τοῦ συνεδρίου. Τὸν τόμο ἐπιμελήθηκε μὲ πολλὴ φροντίδα ὁ Στέλιος Λαμπάκης, ὁ ὁποῖος ἔλαβε ἐνεργὰ μέρος διερευνώντας τὴ χρῆση τοῦ ὄρου («Μικρὰ») Ἀσία καὶ ἄλλων ἀντίστοιχων ὄρων στὴ Βυζαντινὴ γραμματεία (σσ. 215-223).

Ὡς ἡμερομηνίες-ὀρόσημα τῆς συμβαντολογικῆς ἱστορίας ἐμφανίζονται ἡ κατὰστροφή τοῦ Ἀμορίου ἀπὸ τοὺς Ἀραβες τὸ 838 καὶ ἡ μάχη τοῦ Μαντζικέρτ τὸ 1071. Στὸ τελευταῖο γεγονός ὁ Σπύρος Βρυώνης (σσ. 225-244) ἀφιερώνει τὴ συνοπτικὴ παρουσίαση τῶν πορισμάτων μιᾶς διεξοδικῆς ἀνάλυσης καὶ ἀντιπαράθεσης διαφορετικῶν πηγῶν. Καταλήγει στὴν ἀδιαμφισβήτητη ὑπεροχὴ τῶν βυζαντινῶν ἱστοριογράφων καὶ δὴ τοῦ Μιχαὴλ Ἀταλειαίτη, τοῦ μόνου αὐτόπτη μάρτυρα τῆς μάχης, ὑπογραμμίζοντας τὴν ἐξέλιξη σὲ τρία στάδια: ἀπὸ τὴν ἱστορία στοὺς Βυζαντινοὺς, πρὸς τὴν ἀποἱστοριοποίηση στοὺς Ἀραβες, καὶ τελικὰ στὴν μυθοποίηση στοὺς Πέρσες χρονογράφους. Τὲς παράλληλες πληροφορίες ποὺ παραταῦτα ἐντοπίζονται ὁ Βρυώνης τίς ἐξηγεῖ μὲ τὴν ὑπαρξὴ ἑνὸς fatihname τοῦ Arp Aslan ποὺ περιεῖχε αὐθεντικὲς πληροφορίες οἱ ὁποῖες ἀντανανκλῶνται πλέον μόνον ἀμυδρὰ στὶς ἀρκετὰ μεταγενέστερες ἀναφορές. Βασιζόμενος καὶ σὲ ἀραβικὲς πηγές καὶ στὴ λογικὴ σκέψη ὁ Jean-Claude Cheynet (σσ. 39-50) ἐξιχνιάζει σημαντικὰ στοιχεῖα τὰ ὁποῖα μέχρι τώρα ἦταν ἀμφιλεγόμενα. Ἀφοροῦν τὴ θρυλικὴ ἱστορία τοῦ Πέρση ἐπαναστάτη ἐναντίον τοῦ χαλίφη καὶ πρό-

σφυγα στο Βυζάντιο, Θεοφόβου/Nasr. Διορθώνει έτσι τη λανθασμένη εικόνα των πραγμάτων όπως την παραθέτουν ακόμη πρόσφατες μελέτες (π. χ., Anthony Kaldellis, *Genios on the Reigns of the Emperors. Translation and Commentary*, Καμπέρα 1998, σσ. 45-47). Ο Cheynet επιχειρηματολογεί πειστικά ότι ο αριθμός των δυνάμεων που ο Θεόφοβος έφερε μαζί του ανήλθε σε 2000 άνδρες. Η ανταρσία του Θεοφόβου και των οπαδών του έναντι του Θεοφίλου χρονολογείται στο 838. Μπορεί να έρμηνευθεί με την ανησυχία και τον φόβο των Περσών προσφύγων επειδή οι Άραβες που πολιορκούσαν το Άμύριο, είχαν ζητήσει να εκδοθούν ο Θεόφοβος και οι άντρες του. Μετά το θάνατο του Θεοφόβου οι Πέρσες οργανώθηκαν σε μια τούρμα και αναπτύχθηκαν στην Καππαδοκία, όπου αργότερα μαρτυρούνται ακόμη οι τουρμαρχές των Περσών.

Μια από τις σταθερές που αποτελούν το υπόβαθρο περισσότερων άρθρων είναι η εξέλιξη των θεμάτων ως κεντρικών διοικητικών ενότητων και το πέρασμα από το σύστημα των πέντε θεμάτων στις μεταγενέστερες μορφές. Ο Τηλέμαχος Λουγγής (σσ. 51-58) διαφωτίζει τα αίτια για τους ανταγωνισμούς ανάμεσα στα διαφορετικά θέματα κατά τον 9ο-10ο αί. Τα θέματα Όψικίου και Θρακησίου διαφοροποιούνταν από τα υπόλοιπα μικρασιατικά θέματα επειδή εκεί δεν υπήρχαν τοπικοί μεγαλοκτηματίες/τοπική άριστοκρατία, ο έπαρχιακός αντίποδας της κεντρικής εξουσίας. Τα δυο αυτά θέματα αποτελούσαν την ένδοχώρα της πρωτεύουσας με έγγεια ιδιοκτησία που ανήκε στους αυτοκρατορικούς αξιωματούχους. Βάση της έρευνας για την εμφάνιση των θεματικών δικαστών της Βασιλικής Ν. Βλυσίδου (σσ. 59-66) αποτελεί η διεισδυτική ανάλυση μιās επιστολής του πατριάρχη Νικολάου Α΄ Μυστικού. Για τον καλύτερο έλεγχο της έπαρχιακής διοίκησης και την καταστολή της κατάχρησης εξουσίας αλλά και την πρόληψη επαναστατικών κινήματων οι αυτοκράτορες της Μακεδονικής δυναστείας (με πρώτο τον Λέοντα ΣΤ΄) χορηγοῦσαν στους θεματικούς δικαστές αρμοδιότητες οι οποίες με την πάροδο του χρόνου παραγκώνισαν τη δύναμη του στρατηγού του θέματος. Ο Abshalom Laniado (σσ. 17-26), αναλύοντας τα λίγα τεκμήρια για το αξίωμα του «άνυτη» καταλήγει στο συμπέρασμα ότι πρόκειται για αυτοκρατορικό φορολογικό υπάλληλο που πιθανόν να αντιστοιχεί στο λατινικό *vindex*.

Ο Νίκος Οικονομίδης (σσ. 67-72) διαφωτίζει το έξωτερικό εμπόριο του Βυζαντίου τον 10ο αί. Η σημαντική διαφορά ανάμεσα στα κρατικά έσοδα από τους δασμούς της Τραπεζούντας και της Άτταλείας (αναλογία 3:1) εξηγείται από το γεγονός ότι στην Τραπεζούντα έφτανε το χερσαίο εμπόριο και στην Άττάλεια εκείνο που μεταφερόταν διά θαλάσσης, ενώ ένα μεγάλο μέρος του τελευταίου

πήγαινε κατευθείαν στην Κωνσταντινούπολη, δηλαδή δασμολογείτο στην Άβυδο. Το τελευταίο γεγονός εξηγεί γιατί, σε αντίθεση με την Άβυδο, το αντίστοιχο κομμέρκιο στην Ίερέα (στην άλλη είσοδο του Βοσπόρου) δεν αναπτύχθηκε σε σημαντικό δασμολογικό σταθμό, αφού η δασμολόγηση των προϊόντων από την Περσία κτλ. γινόταν ήδη στην Τραπεζούντα. Με άφετηρία το Πρακτικό για το πρόστασιο κοντά στη Μίλητο που το 1073 παραχωρήθηκε στον Ανδρόνικο Δούκα ("Εγγραφα Πάτμου αρ. 50) ο Alan Harvey (σσ. 73-82) επιχειρεί την παρουσίαση των παραγωγικών συνθηκών των παροίκων του κτήματος αυτού και του μέσου αγρότη της περιοχής και ιδιαίτερα των μέσων πρόληψης που είχαν στη διάθεσή τους. "Ένας σχετικά σίγουρος τρόπος για να αντισταθμίσει κανείς τον απρόβλεπτο καιρικό παράγοντα ήταν η καλλιέργεια περισσότερων ειδών δημητριακών, σε τόπους που ήταν μακριά ο ένας από τον άλλον και σε διαφορετικές εποχές του χρόνου. Την ιστορία των σεισμών που έπληξαν την περιοχή από τον 6ο έως τον 12ο αιώνα παραθέτει η Φλωρεντία Εύαγγελιάτου-Νοταρά (σσ. 197-214).

Η έχθρότητα έναντι των Παφλαγόνων που παρατηρείται σε πολλά κείμενα έρμηνεύεται από τον Paul Magdalino (σσ. 141-150) ως αποτέλεσμα της πολιτικής επιρροής που ασκούσαν οι ευνούχοι, ιδιαίτερα τους 10ο-11ο αι., και πάλι στο τέλος του 12ου αι., επειδή κατάγονταν κατά κύριο λόγο από την Παφλαγονία. Η Έλεονόρα Κουντούρα-Γαλάκη (σσ. 27-38) εξηγεί την εξέχουσα θέση και σημασία της Αρμενικής αριστοκρατίας για την έσωτερική πολιτική του Βυζαντίου τους 9ο-10ο αι., με τους στενούς δεσμούς της Μακεδονικής δυναστείας λόγω της Αρμενικής καταγωγής του ιδρυτή της. Η μεγάλη επιρροή των Αρμενίων στα βυζαντινά πράγματα γίνεται σαφής από το γεγονός ότι εκείνη την εποχή οι στρατηγοί του θέματος των Αρμενικών, αλλά και άλλων θεμάτων είναι Αρμένιοι. Μέχρι τον 12ο αι. η ένταξη μεμονωμένων Τούρκων στους κύκλους των Βυζαντινών αξιωματούχων διευκολύνθηκε, επειδή η έλλειψη κοινωνικών επαφών τους καθιστούσε ιδιαίτερα αξιόπιστους στα μάτια του αυτοκράτορα. Η αντιπαράθεση του Μιχαήλ Δούκα με τον Ρωμανό Διογένη επιτάχυνε την τουρκική κατάκτηση της Ανατολής (Pedro Bãdenas, σσ. 179-188). Η Vasilka Tapkova-Zaimova (σσ. 189-196) παρουσιάζοντας πρόσφατες έρευνες Βουλγάρων ιστορικών πραγματεύεται τη σχέση των Βουλγάρων που από τον 6ο αι., είχαν εγκατασταθεί στη Βαλκανική χερσόνησο με την παρουσία Βουλγάρων στη νοτιοανατολική Μικρά Άσία τον 11ο αι., όπως αυτή μαρτυρείται σε μεταγενέστερες τουρκικές πηγές και τα Ύγνη της όποιας άντανανκλώνται σε διαφορετικά τοπωνύμια της Μικράς Άσίας (π.χ. Bulgardag/ Bol-

kardag). 'Ο David Jacoby (σσ. 83-95) αναλύει τις πληροφορίες που μάς παρέχουν έβραϊκά έγγραφα σε μικτή γλώσσα τα όποια φυλάσσονται σήμερα στο Κάιρο. Ίδιαίτερα ένα γαμικό σύμφωνο μάς πληροφορεί για τη μικρή έβραϊκή κοινότητα τής Μάσταιρας στην κοιλάδα του Μαιάνδρου (για τις μειονότητες στη Μικρά Άσία βλ. τώρα και το συλλογικό τόμο P. Herz-J. Kobes [έπιμ.], *Ethnische und religiöse Minderheiten in Kleinasien. Von der hellenistischen Antike bis in das byzantinische Mittelalter*, Wiesbaden 1998, και εκεί ιδιαίτερα το άρθρο του G. Prinzing, «Zu den Minderheiten in der Mäander-Region während der Übergangsphase von der byzantinischen zur seldschukisch-türkischen Herrschaft [11. Jh.-Anfang 14. Jh.]», 153-177) και τα τότε άντικείμενα πολυτελείας (π.χ. μεταξωτά ύφάσματα - στο κείμενο του συμφώνου έμφανίζονται οι έλληνικοί όροι σε έβραϊκό αλφάβητο). Σύν τοις άλλοις τα έγγραφα αυτά άντανακλούν μετακινήσεις έβραϊκών πληθυσμών από τη Μέση Άνατολή στη Μικρά Άσία που προσελκούνταν από την ευημερούσα οικονομία στα νότια και δυτικά παράλια τόν 11ο αί. (άναφέρεται ή έξαγωγή τυριού, φαρμακευτικών βοτάνων και ναρκωτικών από τη Μικρά Άσία στη Μέση Άνατολή).

Η Άννα Άβραμέα (σσ. 285-302) παρουσιάζει τις πληροφορίες που μπορούν να άντληθούν από έναν Πισανικό πορτολάνο του 12ου αιώνα ό όποιος εκδόθηκε πρόσφατα, για τη Μικρασιατική τοπογραφία: συγκεκριμένα άπαντούν μέχρι τώρα άγνωστα τοπωνύμια λιμανιών σε όλο το μήκος τής Μικρασιατικής άκτής. Οι δρόμοι δια ζηράς άνιχνεύονται στη συμβολή του Klaus Belke (σσ. 267-284), ό όποιος δείχνει ότι ήδη από την ύστερη άρχαιότητα ή χρήση τής άμαξας για τις συγκοινωνίες του δημοσίου έγκαταλείφτηκε για χάρη τών άλλων και μουλαριών. 'Ο Johannes Koder (σσ. 243-265) διαπιστώνει ότι ή «θεωρία τών κεντρικών τόπων» μπορεί να εφαρμοστεί έπικουρικά στην ιστορική γεωγραφία με παράδειγμα την περιοχή τής κεντρικής Μικράς Άσίας (Όνωριάς, Παφλαγονία, Γαλατία Α, Γαλατία Σαλουταρία, Λυκαονία, Ίσαυρία).

Άνιχνεύοντας την πρόσληψη του χώρου τής Μικράς Άσίας στο βίο του Πέτρου τής Άτρώας († 837) ή Αντωνία Κιουσπούλου (σσ. 163-171) άναγνωρίζει στις πολλές μετακινήσεις του άγιου μια πολιτική διάσταση ή όποια συνίσταται στην ύπογράμμιση τής βυζαντινής κυριαρχίας και τής αποκατάστασης τής εικονολατρίας στον περιγραφόμενο χώρο. Σύμφωνα με τόν Στέφανο Εύθυμιάδη (σσ. 151-161) ό χαρακτηριστικός άγιος τής μεσοβυζαντινής περιόδου έκανε μεγάλα ταξίδια και σε σύγκριση με τούς παλαιότερους άγίους έξελίχθηκε από ευεργέτη του κοινού σε προσωπικό σύμβουλο. 'Ο Frank A. Trombley

(σσ. 97-139) διερευνᾷ τὸν κοινωνικὸ ρόλο τῆς θρησκείας κατὰ τοὺς διαφορετικούς πολέμους στὸ ἀνατολικὸ μέτωπο ὅπως αὐτὸς ἐμφανίζεται μὲ τὴν ἐπιστράτευση θρησκευτικῶν συμβόλων γιὰ τὸν πόλεμο, τὴν παραχώρηση τῆς διοίκησης μεμονωμένων κάστρων σὲ κληρικούς καὶ τὴν ἐπέμβαση τοῦ θεοῦ στὰ πλευρὰ τῶν πιστῶν (ὑπὸ τῆ μορφή θαυμάτων κατὰ τὴ διάρκεια μάχης ἢ πολιορκίας). Ὁ συγγραφέας, ὁ ὁποῖος βασίζεται μεταξὺ ἄλλων σὲ πλούσιο ἐπιγραφικὸ ὕλικό, θεωρεῖ ὡς κύρια λειτουργία τῆς θρησκείας τὴν ἀποκατάσταση τῆς πολιτισμικῆς καὶ κοινοτικῆς ταυτότητας πληθυσμιακῶν ὁμάδων μετὰ τίς καταστροφικὲς συνέπειες τοῦ πολέμου (οἰκονομικὴ κατάρρευση, αἰχμαλωσία, ἐρήμωση ὀλόκληρων περιοχῶν). Ὁ Ὀδυσσεὺς Λαμπίδης (σσ. 173-177) ὑπογραμμίζει τὴ στρατηγικὴ σημασία τοῦ ἀνατολικοῦ Πόντου, φυσικῆς διόδου γιὰ ὄσους ἤθελαν νὰ κατέβουν πρὸς τὴ Θεοδοσιούπολη/Εἰρζεροῦμ καὶ νοτιότερα. Πολλὰ παραδείγματα ἀπὸ τὴ Ρωμαϊκὴ καὶ Βυζαντινὴ ἱστορία πιστοποιοῦν ὅτι ὅποιος ἤλεγχε τίς δυὸ πλευρὲς τῆς διόδου ἦταν ἱκανὸς νὰ σταματήσει ἐπιδρομὲς πρὸς αὐτὴν τὴν κατεύθυνση.

Λεπτομέρειες γιὰ τὴν οἰκιστικὴ ἱστορία τοῦ Ἀμορίου, τῆς πρωτεύουσας τοῦ θέματος τοῦ Ἀνατολικοῦ προκύπτουν ἀπὸ πρόσφατες ἀνασκαφὲς οἱ ὁποῖες διεξάγονται στὴ σχεδὸν ἀκατοίκητη σήμερα τοποθεσία. Στὴν κάτω πόλη βρέθηκε ὁ (μητροπολιτικός) ναός, μὲ θεμέλια τοῦ 5ου αἰ., ὁ ὁποῖος καταστράφηκε μὲν (μᾶλλον κατὰ τὴν ἀραβικὴ πολιορκία τοῦ 838), ἀλλὰ ἐπανοικοδομήθηκε στὴν ἐπόμενη φάση. Ἐπίσης ἀνακαλύφθηκε ἓνα στρατιωτικὸ συγκρότημα, ἴσως τὸ γενικὸ διοικητήριον τοῦ θέματος ἢ ὁ στρατῶνας τῶν θεματικῶν στρατευμάτων (Chris S. Lightfoot, σσ. 301-320). Στὶς ἀρχαιολογικὲς ἀνασκαφὲς στὴν περιοχή τῆς Λυκίας βρίσκεται ἓνας μέχρι τώρα ἄγνωστος τύπος κεραμικῆς. Ἡ ἀποκατασταθεῖσα μορφή τῶν ἀγγείων αὐτῶν (ἡ βάση τῶν ὁποίων ἀποκλείει τὴν τοποθέτησή σὲ τραπέζι ἢ ἄλλη ἐπίπεδη ἐπιφάνεια) ἀποτελεῖ τεκμήριον γιὰ τὴν χρῆσιν τους ἐκ μέρους νομαδικῶν πληθυσμῶν καὶ ὀδηγεῖ στὸ συμπέρασμα ὅτι οἱ Τουρκομάνοι/Σελτζούκοι ποὺ εἶχαν ἀρχίσει νὰ εἰσβάλλουν στὴ Μικρὰ Ἀσία ἀπὸ τὸ 2ο μισὸ τοῦ 11ου αἰῶνα ἦταν παρόντες στὴν περιοχή αὐτὴ στὰ μέσα τοῦ 13ου αἰῶνα καὶ νωρίτερα (Pamela Armstrong, σσ. 321-338). Παρουσιάζοντας παλαιохριστιανικὰ καὶ μεσοβυζαντινὰ ἀρχιτεκτονικὰ γλυπτὰ (κιονόκρανο καὶ ἐπιστύλιο) ἀπὸ τὴν Ἀναία, ἢ Ναταλία Παύλου-Παπαδημητρίου (σσ. 339-383, μὲ 33 εἰκόνες) ἐφιστᾷ τὴν προσοχὴ στὶς καλλιτεχνικὲς σχέσεις ἀνάμεσα στὴν Ἀναία καὶ τὰ κοντινὰ νησιά, προπάντων τὴ Σάμο.

Μιὰ ἐξαντλητικὴ παρουσίαση τοῦ «ἐπαρχιακοῦ χαρακτήρα» τῆς Καππαδοκίας ὀφείλομε στὴν ἐιδικὴ ἐπὶ τοῦ θέματος Nicole Thierry (σσ. 385-431). Σὲ

τρία κεφάλαια (ή καππαδοκική θρησκευτικότητα, ή θέση και ή σημασία του κλήρου, ή θέση και ή σημασία της άριστοκρατίας των γαιοκτημόνων καθώς και των στρατιωτικών στην μη στρατιωτική κοινωνία), ή έρευνήτρια έχθείτε τις ιδιαιτερότητες της περιοχής σε σύγκριση με τα υπόλοιπα μέρη της αυτοκρατορίας. Το έλφαρι που εμφανίζεται στον άγιο Ευστάθιο και συμβολίζει τον Χριστό έχει τις ρίζες του στην άπεικόνιση ενός Χιτιτικού θεού και ή χαρακτηριστική για την κοιλάδα του Göreme λατρεία του άγιου Ίέρωνα ή οποία προσείλκυε ισχυρούς κτίτορες όπως τους Φωκάδες, άνταναικλά την παλαιά θρησκευτικότητα που συνδεόταν με τον Ούράνιο Δία. Κατά τη μεσοβυζαντινή περίοδο οι διάσημες οικογένειες των Αργυρών, Μαλείνων και Φωκάδων προήλθαν από την Καππαδοκία.

Ο τόμος κλείνει με μιá συνοπτική ματιά πρὸς τοὺς νεότερους χρόνους τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Τὸ ἄρθρο τοῦ Πασχάλη Μ. Κιτρομηλίδη (σσ. 433-446) ἀφιερώνεται στὴ μεταβυζαντινὴ παρουσία τοῦ Βυζαντίου στὴν περιοχή. Μετακινήσεις ἑλληνικῶν πληθυσμῶν ἀπὸ τὴν Ἑλληνικὴ χερσόνησο καὶ τὰ νησιά τοῦ Αἰγαίου στὴ Δυτικὴ Μικρὰ Ἀσία καὶ προπάντων στὴ Σμύρνη καὶ τὴν Κωνσταντινούπολη κατὰ τὸν 16ο καὶ 18ο αἰ. μετέτρεψαν τὶς δύο πόλεις σὲ κέντρα τοῦ ἑλληνισμοῦ. Οἱ μετακινήσεις αὐτὲς συνεχίστηκαν ἀκόμη καὶ μετὰ τὸν ἀπελευθερωτικὸ ἀγῶνα τῶν Ἑλλήνων καὶ βρῆκαν τὸ ὄριστικὸ τους τέλος στὴν ἀναγκαστικὴ ἀνταλλαγὴ τῶν πληθυσμῶν τοῦ 1924. Σὲ ἀντίθεση μὲ αὐτὲς τὶς πληθυσμιακὲς ομάδες οἱ Ἑλληνες τῆς Καππαδοκίας καὶ τοῦ Πόντου ἀποτελοῦσαν τοὺς ἀπειθεῖας ἀπογόνους τῶν Βυζαντινῶν αὐτῶν τῶν περιοχῶν, ἦταν οἱ συνεχιστὲς τοῦ Βυζαντίου. Ὁ Κιτρομηλίδης ἐπισημαίνει τὶς ἀπορίες ποὺ γεννήθηκαν στοὺς Καππαδόκες καὶ Ποντίους ποὺ ἦρθαν σὲ ἐπαφὴ μὲ τὸν ἑλληνικὸ πολιτισμὸ τῆς Κωνσταντινούπολης ἢ τῆς Ἀθήνας τὸν 19ο αἰ., ἰδίως ὡς πρὸς τὴ δικὴ τους ταυτότητα. Αὐτὸ εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα νὰ στραφοῦν πρὸς τὴν ἐνασχόληση μὲ τὴν τοπικὴ τους ἱστορία καὶ νὰ συνειδητοποιήσουν τὴ Βυζαντινὴ κληρονομιά (τὰ ἐκκλησιαστικὰ μνημεῖα στὸ τοπίο, ἀνακάλυψη τοῦ μυθιστορήματος τοῦ Διγενῆ Ἄκριτα, τὰ ἀκριτικὰ τραγούδια), τὴν ὅποια πρὶν ἀπλῶς βίωναν.

Ὁ κύριος σκοπὸς ἐνὸς ἐπιστημονικοῦ συνεδρίου πρέπει νὰ εἶναι ἡ ἀνταλλαγὴ ἀπόψεων. Αὐτὸν τὸν σκοπὸ ὑπηρετοῦν καλύτερα καὶ ἀποτελεσματικότερα ἀπὸ τὰ μεγάλα συνέδρια συναντήσεις ὡς καὶ αὐτὴ γιὰ τὴ Βυζαντινὴ Μικρὰ Ἀσία. Μὲ τὴ δημοσίευση τῶν ἀνακινώσεων ὁ πλοῦτος τῶν γνώσεων ποὺ συγκέντρωσαν οἱ μετέχοντες γίνεται προσιτὸς σὲ ἕνα εὐρύτερο κοινό. Συχνὰ διαπιστώνουμε ὅτι ὑπάρχουν ἀκόμη πολλὰ κενὰ στὴν ἱστορία τῆς μεσαιωνικῆς Μι-

κράς Ἀσίας, κενά τὰ ὁποῖα καμιά φορά τείνουμε νὰ καλύψουμε μὲ (ἀβάσιμες) εἰκασίες. Μέσα ἀπὸ τὸ συνέδριο αὐτὸ ἡ ἔλλιπής εἰκόνα συμπληρώνεται: δίνονται νέες ἐρμηνεῖες σὲ γνωστὰ ζητήματα (π.χ. γιὰ τὴν ἱστορία τοῦ Θεόφοβου ἢ γιὰ τὰ διαφορετικὰ μεγέθη τῶν δασμῶν στὴν Ἀττάλεια καὶ τὴν Τραπεζοῦντα), παρουσιάζονται καινούρια στοιχεῖα (π.χ. γιὰ τὴν ἐγκατάσταση τῶν Σελτζούκων στὴ Λυκία) καὶ συγχρόνως ἐπιχειρεῖται ἕνας καινούριος τρόπος προσέγγισης ἱστορικῶν φαινομένων (ὅπως π.χ. ἡ ψυχολογία τοῦ πολέμου). Δύσκολα θὰ κάλυπτε ἕνας ἐρευνητὴς μόνος του τὸ εὖρος τῶν γνώσεων ποῦ ἐκτίθενται. Ἱστορικοὶ τῆς τέχνης, τῆς οἰκονομίας καὶ τῆς διοίκησης, ἀνθρωπολόγοι, ἀρχαιολόγοι, φιλόλογοι, ἱστορικοὶ τοῦ Βυζαντίου καὶ τοῦ Νεώτερου Ἑλληνισμοῦ ἔδειξαν ὅτι οἱ συμβατικὲς διαχωριστικὲς γραμμὲς ἀνάμεσα στοὺς κλάδους μποροῦν καὶ πρέπει νὰ ξεπεραστοῦν καὶ συνέβαλαν σὲ μιὰ πετυχημένη σφαιρική παρουσίαση τῶν ἐξελίξεων τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς σὲ ἕναν συγκεκριμένο χῶρο, τὴ Μικρὰ Ἀσία. Εἶναι προπάντων αὐτὴ ἡ ἐπιστημονικὴ «πολυφωνία» ποῦ δίνει στὸν παρόντα τόμο μιὰ ἰδιαίτερη βαρύτητα.

Λευκωσία

MARTIN HINTERBERGER

E. Kountoura-Galake, St. Lampakes, T. Lounghis, A. Savvides, V. Vlyssidou, *Ἡ Μικρὰ Ἀσία τῶν Θεμάτων. Ἐρευνες πάνω στὴ γεωγραφικὴ φυσιογνωμία τῶν Βυζαντινῶν Θεμάτων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας (7ος-11ος αἰ.)* Ἐθνικὸ Ἰδρυμα Ἐρευνῶν. Ἰνστιτοῦτο Βυζαντινῶν Ἐρευνῶν - Ἐρευνητικὴ Βιβλιοθήκη, 1 - *Asia Minor and its Themes. Studies on the Geography and Prosopography of the Byzantine Themes of Asia Minor (7th-11th century)*, The National Hellenic Research Foundation. Institute for Byzantine Research - Research Series 1. Athens 1998, 538 pp.

The origins of the themes, their way of development from the ancient *provinciae* and the possible influence of the early-Byzantine *exarchats* of Ravenna and Cartage, but also the etymology of the term *thema* itself and the date of its first appearance were for decades amongst the most important problems for those scholars who were dealing with the history of Byzantine administration. Already in the year 1899 H. GELZER had studied the subject (*Die Genesis der byzantinischen Themenverfassung*, Leipzig); afterwards only very few phenomena of the Byzantine government were